

نقد
اقتصاد سیاسی

سمیر امین

۱۹۳۱-۲۰۱۸

نقد اقتصاد سیاسی

مردادماه ۱۳۹۷

سمیر امین یکی از متفکران برجسته‌ی چپ روز گذشته (دوازدهم اوت ۲۰۱۸) در پاریس درگذشت. وی سوم سپتامبر ۱۹۳۱ از پدری مصری و مادری فرانسوی در قاهره زاده شد. کودکی و نوجوانی‌اش در شهر پورت‌سعید گذشت و در یک مدرسه‌ی فرانسه‌زبان درس خواند. از ۱۹۴۷ تا ۱۹۵۷ در پاریس دانشجوی بود و دیپلم علوم سیاسی را در ۱۹۵۲ گرفت و بعد آمار و اقتصاد خواند. پس از ورود به پاریس امین به حزب کمونیست فرانسه پیوست ولی طولی نکشید که از مارکسیسم شوروی فاصله گرفت. در ۱۹۵۷ پایان‌نامه‌ی دکترایش را بارانمایی فرانسوا پرو تحت عنوان اولیه‌ی «سرچشمه‌های عقب‌ماندگی: انباشت سرمایه در مقیاس جهانی» به پایان رساند. عنوان پایان‌نامه‌ی وی سپس به «پی‌آمدهای ساختاری ادغام بین‌المللی اقتصادی‌های پیش‌سرمایه‌داری...» تغییر کرد. پس از اتمام تحصیلات در پاریس به قاهره بازگشت و تا ۱۹۶۰ در «مؤسسه‌ی مدیریت اقتصادی» فعالیت می‌کرد. در ۱۹۶۰ به‌عنوان مشاور وزیر به مالی رفت و تا ۱۹۶۳ در این مقام باقی ماند. در ۱۹۶۳ انستیتو توسعه‌ی اقتصادی افریقا به او یک موقعیت پژوهشی داد که تا ۱۹۷۰ در این انستیتو باقی ماند. در طول این سال‌ها در دانشگاه‌های پواتیر در داکا (سنگال) و پاریس مقام استادی هم داشت. در ۱۹۷۰ او را به ریاست این انستیتو منصوب کردند که تا ۱۹۸۰ در این مقام باقی ماند که در آن سال از این مقام کناره گرفت و از ۱۹۸۰ به‌عنوان رییس مجمع جهان سوم در داکا به کارهای پژوهشی خود ادامه داد.

رادیکالیسم سمیر امین در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ شکل گرفته بود. در آن سال‌ها کسانی چون قوام نکرومه در غنا، جولیوس نایرره در تانزانیا و جمال عبدالناصر در مصر به قدرت رسیده بودند و جنبش‌های آزادی‌بخش در مستعمره‌ها از افریقای جنوبی تا الجزایر در جریان بود. در این سال‌ها افریقا با آنچه که بعدها با خرابکاری‌های صندوق بین‌المللی پول شد بسیار متفاوت بود و در این سال‌هاست که امین به‌عنوان یکی از منتقدان صاحب‌نام و سرشناس سرمایه‌داری موجود و

امپراتوری شناخته می‌شود و در این راستا از نقد اسلام سیاسی - به‌طور کلی هر استفاده‌ی سیاسی از مذهب - و مارکسیسم اروپامحور کوتاهی نکرد. اگر به خلاصه کردن دیدگاه امین مجاز باشیم می‌توان گفت که به نظر او سرمایه‌داری جهانی که در واقع حاکمیت اولیگارش‌ی ثر در جهان است موقعیت خود را با ایجاد و حفظ پنج انحصار تداوم بخشیده است:

- کنترل فناوری
- کنترل بر منابع طبیعی
- کنترل با منابع مالی
- کنترل بر رسانه‌های گروهی
- کنترل بر ابزارهای تخریب جمعی

از نگاه امین تنها راه رسیدن به توسعه و رفاه انهدام این انحصارهاست. و هر اقدامی که انحصارهای پنج‌گانه را به چالش نگیرد موفق نخواهد شد. وی در کنار همکارانی چون آندره گوندرفرانک فقید، امین هم دنیا را به «مرکز» و «پیرامون» تقسیم می‌کند که کشورهای «پیرامونی» هم همانی است که معمولاً تحت عنوان «کشورهای جنوب» یا «کشورهای توسعه‌نیافته» مطرح می‌شوند. نقش کشورهای پیرامونی تولید برای عرضه به کشورهای «مرکز» و به‌طور مشخص امریکای شمالی، اروپای غربی و ژاپن است. بهره‌کشی از منابع طبیعی افریقا، و به قهقرا رفتن نرخ مبادله در تجارت بین‌المللی به زیان تولیدکنندگان مواد اولیه و خام امکان توسعه را از این کشورها می‌گیرد و تنها شاهد تداوم بهره‌کشی خواهیم بود.

دیدگاه امین درباره‌ی توسعه‌نیافتگی دقیقاً مخالف دیدگاه رسمی بود که مسائل افریقا را عمدتاً به این دلیل می‌دانست که به اندازه‌ی کافی در اقتصاد جهانی ادغام نشده است. در حالی که امین معتقد بود که مشکل اتفاقاً این است که افریقا به‌طرز زیان‌باری در اقتصاد جهان ادغام شده است. تا

زمانی که انحصارهای پنج‌گانه دست نخورده باقی بماند، فرایند کنونی جهانی کردن ادامه می‌یابد، کارگاه‌های قرون وسطایی در اغلب کشورهای پیرامونی شکل می‌گیرند و گسترش می‌یابند چون قدرت مسلط سرمایه‌ی شمال را به چالش نمی‌گیرند. درواقع می‌توان گفت که با کاستن از سطح واقعی مرزها و انهدام اساس صنعتی در شماری از کشورها - که درواقع اتحادیه‌های کارگری قوی داشتند - این وضعیت انحصاری از همیشه بدتر شده است.

یکی از مهم‌ترین دست‌آوردهای نظری امین دیدگاه او درباره‌ی «قطع رابطه‌ی اقتصادی» است. امین معتقد بود که کشورهای پیرامونی باید از ادغام بهره‌کشانه‌ای که درگیر آن شده‌اند خود را کنار بکشند، به عبارت دیگر فرایند جهانی‌سازی را معکوس کنند. درعین حال او به انزوای اقتصادی معتقد نبود - نکته‌ای که شماری از رهبران سوسیالیست افریقا به آن باور داشتند، بلکه امین معتقد بود که از موضع ضعف نباید خود را درگیر این نوع ادغام‌ها کرد.

از دیدگاه امین کشورهای درحال توسعه باید اقتصادشان را با مداخلات مؤثر دولت، کنترل ثروت و سرمایه‌ای که به دربرده می‌شود، و گسترش مناسبات تجاری با دیگر کشورهای پیرامونی مدیریت کنند. به نظر او بخش مالی اقتصاد باید ملی شود و شیوه‌های استفاده از منابع طبیعی هم باید تحت نظارت باشد. رابطه بین قیمت‌های داخلی و قیمت‌های جهانی باید قطع شود و باید این کشورها برای رهایی خود از کنترل مؤسسات بین‌المللی - برای نمونه سازمان تجارت جهانی، صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی - به اقدام دست بزنند. هرچه که کمبودهای صنایع ملی شده باشد ولی به نظر امین کشورهای درحال توسعه راه دیگری برای توسعه ندارند.

در تأیید دیدگاه‌های امین بد نیست اشاره کنیم که ۴۰ سال است که در مقابل رهنمودهای امین، ادعا کردند اگر این کشورها صادرات خود را افزایش بدهند، مشکلاتشان تخفیف خواهد یافت. اموال عمومی و حتی منابع طبیعی را به بخش خصوصی واگذار کردند و تا جایی که

می‌توانستند از بخش مالی اقتصاد خود نظارت‌زدایی کردند. پی‌آمدها عیان‌تر از آن هستند که کتمان‌کردنی باشند. فقر و نداری و نابرابری در این کشورها بیداد می‌کند. در سال‌های اخیر بهانه‌های تازه‌ای هم پیدا کرده‌اند. «حکمرانی خوب» «فقر» و «جامعه‌ی مدنی»، ولی سؤالی که اغلب به آن نمی‌پردازند این است که این فقر گسترده چرا و چه‌گونه ایجاد شده است؟ حکمرانی خوب یعنی خوب برای کدام گروه و طبقات اجتماعی؟

در این سال‌ها هم که نظام سرمایه‌داری گرفتار یکی از سرسخت‌ترین بحران‌های تاریخ خود شده است، به‌گفته‌ی امین مسائل کنونی در درون این نظام راه‌حل ندارد. امین سرمایه‌داری کنونی را «سرمایه‌داری فرتوت» می‌نامید. علت اصلی بحران به‌گمان امین وابستگی هرچه بیشتر به بخش مالی است، به سخن دیگر اگر به زبان پول بیان کنیم به‌طور فزاینده‌ای پول کمتری در پی‌آمد فعالیت‌های مولد ایجاد می‌شود و بخش هرروز افزون‌تری هم به صورت «رانت» درآمده است که در واقع تازه‌ترین شیوه‌ی سرقت ثروت از بقیه‌ی جهان است. یکی از پی‌آمدهای این تحولات در عرصه‌ی اقتصاد هم این است که دموکراسی غربی به کاریکاتوری از خویش بدل شده است. سرمایه‌داری به ضرورت ذات خویش بر یک فرایند ادامه‌دار سلب مالکیت برای انباشت و گسترش خویش استوار است. از یک نگاه تاریخی سرمایه‌داری اروپا بدون سلطه بر بقیه‌ی جهان که منابع «مازاد» داشتند، غیرممکن بود. سوپاپ اطمینان هم برای کسانی که در آن دوران در اروپا سلب مالکیت شده بودند امکان مهاجرت به «دنیای جدید» - مشخصاً آمریکا و تا حدودی استرالیا - بود.

سلب مالکیت از دهقانان در کشورهای جنوب به‌گمان امین یکی از مسائل اساسی در قرن کنونی است. از همین روست که نقش دهقانان در جنوب برای تعیین سرنوشت بشر بسیار اساسی است و باید در راستای رسیدن به امنیت غذایی و مخالفت با «زمین‌خواری» و هم‌چنین دفاع از حقوق بومی‌ها کوشید. برای امین کشاورزی نه‌فقط فرصتی بسیار طلایی ارایه می‌دهد بلکه وجود

دهقانان - حدود نیمی از جمعیت جهان - هم چالش مهمی برای سرمایه‌داری کنونی است. برای امین راه رسیدن به سوسیالیسم این است که در سطح ملی و منطقه‌ای سلب مالکیت از دهقانان متوقف و از تولیدات کشاورزی بومی حمایت شود، و مطمئن شویم که کشورها «امنیت» غذایی دارند و رابطه‌ی قیمت‌های داخلی با قیمت‌های جهانی قطع شده است. اگر بتوانیم در این مسائل موفق شویم نه فقط سلب مالکیت از دهقانان هم به پایان می‌رسد که کوچ آنها به مناطق شهری هم متوقف خواهد شد.

امین با انقلاب یک‌شبه موافق نبود. این که شورشی پیش بیاید و بعد دوره‌ی سوسیالیسم آغاز شود از نظر امین غیرممکن است. او به جای این که از «سوسیالیسم در قرن ۲۱» سخن بگوید بر این نکته تأکید می‌کرد که راه‌گذار به سوسیالیسم طولانی است.

خاطرات سمیر امین با عنوان «خاطرات یک مارکسیست مستقل» در دست انتشار است و انتشارات ماتلی ریویو آن را در سال جاری منتشر خواهد کرد.

اگرچه از سمیر امین مقالات زیادی به فارسی ترجمه شده اما کتاب‌های منتشرشده از سمیر امین به زبان فارسی تنها شامل این موارد است:

- ملت عرب: ناسیونالیسم و مبارزه طبقاتی، ترجمه‌ی غ. وثیق، م. قرچه‌داغی، تهران، ۱۳۵۹.
- ویروس لیبرال: جنگ دائمی و امریکایی‌کردن جهان، ترجمه‌ی ناصر زرافشان، تهران: آزادمهر، ۱۳۸۶.
- سرمایه‌داری در عصر جهانی شدن، ترجمه ناصر زرافشان، تهران: آگه، ۱۳۸۲
- اروپامداری نظریه فرهنگی سرمایه‌داری مدرن، ترجمه‌ی موسی عنبری. تهران: علم،

کتاب‌های سمیر امین به زبان‌های انگلیسی و فرانسه:

- 1957, Les effets structurels de l'intégration internationale des économies précapitalistes. Une étude théorique du mécanisme qui an engendré les économies dites sous-développées (thesis)
- 1965, Trois expériences africaines de développement: le Mali, la Guinée et le Ghana
- 1966, L'économie du Maghreb, 2 vols.
- 1967, Le développement du capitalisme en Côte d'Ivoire
- 1969, Le monde des affaires sénégalais
- 1969, The Class struggle in Africa
- 1970, Le Maghreb moderne (translation: The Magrheb in the Modern World)
- 1970, L'accumulation à l'échelle mondiale (translation: Accumulation on a world scale)
- 1970, with C. Coquery-Vidrovitch, Histoire économique du Congo 1880–1968
- 1971, L'Afrique de l'Ouest bloquée
- 1973, Le développement inégal (translation: Unequal development)
- 1973, L'échange inégal et la loi de la valeur
- 1973, Neocolonialism in West Africa [2]
- 1973, 'Le developpement inegal. Essai sur les formations sociales du capitalisme peripherique' Paris: Editions de Minuit.
- 1974, with K. Vergopoulos: La question paysanne et le capitalisme
- 1975, with A. Faire, M. Hussein and G. Massiah: La crise de l'impérialisme
- 1976, 'Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism' New York: Monthly Review Press.
- 1976, L'impérialisme et le développement inégal (translation: Imperialism and unequal development)
- 1976, La nation arabe (translation: The Arab Nation)
- 1977, La loi de la valeur et le matérialisme historique (translation: The law of value and historical materialism)
- 1979, Classe et nation dans l'histoire et la crise contemporaine (translation: Class and nation, historically and in the current crisis)
- 1980, L'économie arabe contemporaine (translation: The Arab economy today)
- 1981, L'avenir du Maoïsme (translation: The Future of Maoism)
- 1982, Irak et Syrie 1960–1980
- 1982, with G. Arrighi, A. G. Frank and I. Wallerstein): La crise, quelle crise? (translation: Crisis, what crisis?)
- 1984, 'Was kommt nach der Neuen Internationalen Wirtschaftsordnung? Die Zukunft der Weltwirtschaft' in 'Rote

Markierungen International' (Fischer H. and Jankowitsch P. (Eds.)), pp. 89–110, Vienna: Europaverlag.

- 1984, Transforming the world-economy? : nine critical essays on the new international economic order.
- 1985, La déconnexion (translation: Delinking: towards a polycentric world)
- 1988, Impérialisme et sous-développement en Afrique (expanded edition of 1976)
- 1988, L'eurocentrisme (translation: Eurocentrism)
- 1988, with F. Yachir: La Méditerranée dans le système mondial
- 1989, La faillite du développement en Afrique et dans le tiers monde
- 1990, with Andre Gunder Frank, Giovanni Arrighi and Immanuel Wallerstein: Transforming the revolution: social movements and the world system
- 1990, Itinéraire intellectuel; regards sur le demi-siècle 1945-90 (translation: Re-reading the post-war period: an Intellectual Itinerary)
- 1991, L'Empire du chaos (translation: Empire of chaos)
- 1991, Les enjeux stratégiques en Méditerranée
- 1991, with G. Arrighi, A. G. Frank et I. Wallerstein): Le grand tumulte
- 1992, 'Empire of Chaos' New York: Monthly Review Press.
- 1994, L'Ethnie à l'assaut des nations
- 1995, La gestion capitaliste de la crise
- 1996, Les défis de la mondialisation
- 1997, 'Die Zukunft des Weltsystems. Herausforderungen der Globalisierung. Herausgegeben und aus dem Franzoesischen uebersetzt von Joachim Wilke' Hamburg: VSA.
- 1997, Critique de l'air du temps
- 1999, "Judaism, Christianity and Islam: An Introductory Approach to their Real or Supposed Specificities by a Non-Theologian" in "Global capitalism, liberation theology, and the social sciences: An analysis of the contradictions of modernity at the turn of the millennium" (Andreas Mueller, Arno Tausch and Paul Zulehner (Eds.)), Nova Science Publishers, Hauppauge, Commack, New York
- 1999, Spectres of capitalism: a critique of current intellectual fashions
- 2000, L'hégémonisme des États-Unis et l'effacement du projet européen
- 2002, Mondialisation, comprendre pour agir
- 2003, Obsolescent Capitalism
- 2004, The Liberal Virus: Permanent War and the Americanization of the World
- 2005, with Ali El Kenz, Europe and the Arab world; patterns and prospects for the new relationship
- 2006, Beyond US Hegemony: Assessing the Prospects for a Multipolar World
- 2008, with James Membrez, The World We Wish to See: Revolutionary Objectives in the Twenty-First Century

- 2009, 'Aid for Development' in 'Aid to Africa: Redeemer or Coloniser?' Oxford: Pambazuka Press
- 2010, 'Eurocentrism - Modernity, Religion and Democracy: A Critique of Eurocentrism and Culturalism' 2nd edition, Oxford: Pambazuka Press [5]
- 2010, 'Ending the Crisis of Capitalism or Ending Capitalism?' Oxford: Pambazuka Press
- 2010, 'Global History - a View from the South' Oxford: Pambazuka Press
- 2011, 'Maldevelopment - Anatomy of a Global Failure' 2nd edition, Oxford: Pambazuka Press
- 2011, 'Imperialism and Globalization' : Monthly Review Press
- 2013, 'The Implosion of Contemporary Capitalism' : Monthly Review Press
- 2016, 'Russia and the Long Transition from Capitalism to Socialism': Monthly Review Press
- Modern Imperialism, Monopoly Finance Capital, and Marx's Law of Value: Monthly Review Press